

ԻՆՆԵՐՈՒԹ ԵԱՐԻ

ՄԵՆԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլի էն տարվանը 6 րուբլի
Առանձին համարները 5 կոպեկով:

Խիթիլուս գրվում են միմյան խմբագրատան մէջ:

(Պարտադրաբար գրվում են ուղղակի
Тифлис, Редакция „Менк“)

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և առ. օրերէն):

Հայտարարութիւն ընդունվում է ամեն կիցով:

Հայտարարութիւնները համար վճարում են
իրաքանչիւր բառին 2 կոպեկ:

ԲՈՎԱՆԵԿԱՌՈՒԹԻՒՆ

Կ. Պօլսի ընկերութիւնների մասին—Ներքին
տեսութիւնը, Նամակ Վոսկիայից, Նամակ
Գլուխից, Նամակ Միտայից, Նամակ Լին-
յախիլիանից, Նամակ Խաւսալիւսից, Նամակ
Քաղաքից, Նամակ Խորազմից, Ներքին լուսին—
Արտաքին տեսութիւնը, Միտայ Լայաւտանի
մէջ, Խաւսալիւս—Միտայի Տեսագիրները—Մայտա-
րարութիւնները:

Կ. ՊՈԼՍԻ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ- ՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Կ. Պօլսի ազգայիններից ձեռ-
նարկած, այսպէս ասած, խոշոր
գործերի մէջ, հայկական ընկե-
րութիւններ կազմելի գործը ան-
կասկած մի պատուաւոր տեղ է
բռնում: Տաճկահայերի առաջա-
գէտները աւելի ուշադրութիւն
դարձրին ընկերութիւնների կազ-
մելու վրա, մանաւանդ խորհրդի
վեհաժողովից յետ. երբ հայկական
ազգի մեծամասնութիւնը սկսեց
տեսնել իր ապագան աւելի բա-
րակ բողով ծածկված և աւելի
պարզ հայելիի մէջ, քան թէ նա
կարող էր տեսնել այդ մինչև
խորհրդի վեհաժողով:

Հայրութեան այսպիսի մի նոր
կերպարանաւորութեան շնորհիւ,
ընկերութիւններ հիմնել և հա-
տարակական համերաշխութիւններ
հաստատել մի այնպիսի բնական
քայլ է, որը արեւ է իւրաքանչիւ-
րը այժմ անկախ փորձիկ ազգե-
րից, երբ նա, արթնացած, մտնե-
լիս է եղել իր քաղաքական վերա-
ծնութեան ապարեւոյ: Ուրեմն
տաճկահայերի մէջ այժմ կազմվող
ընկերութիւնները ներկայացնում
են իրանց երեւոյթ մի պատմա-
կան երեւոյթ, մի բնական օրէնք,
որ պիտի կրկնվի անշուշտ և հա-
յոց ազգի նոր պատմութեան
մէջ, երբ այդ ազգի մեծամասնու-
թիւնը թիւրքիայում, դուրս գալով
իր դարերը, ամօրփային դրու-
թիւնից, ձգտում է ստանալ մի
որոշ կարմակերպութիւն, մտնե-
լով քաղաքական արձանագրու-
թիւնների և քաղաքական ժամա-
նակագրութեան դարադուրիւր:
Վստնորդ բնական է որ հէնց
այն օրից, երբ Կ. Պօլսի մէջ հա-
տարակական համերաշխութիւնը

սկսեց ստանալ քիչ թէ շատ կա-
նոնաւոր ընթացք դանազան ըն-
կերութիւնների ձեւով, «Մշակը»
շտապեց ոչ միայն եռանդուն բա-
րոցիչ հանդիսանալ նոցանից մէկի
համար, ինչպէս Արարատեան
ընկերութիւնն է, այլ ևս չը
դրացաւ դարձնել իր խմբագրու-
թիւնը այդ ընկերութեան համար
մի տեսակ գործակաւորութիւն
և հաշուետեւեակ, ուր ամեն ոք
մէկը զբաղված էր լինում միայն
ընկերութեան համար կոպէկներ
հաշվելով: Տեսնելով լրագրի ան-
գուլ ջանքերը, որ նուիրված էին
միայն մի ընկերութեան օգտին,
շատերը «Մշակի» բարեացա-
կաւնիքից եկան այն անհիշեթ-
եղորակացութեան թէ երբ «Մշ-
ակը» այդպիսի խրախուսում է
«Արարատեան ընկերութիւնը» և
անուշադիր թողնում միաներին,
ինչպէս օրինակ Վերիկեան ընկե-
րութիւնը, և այլն, այդ նորանից
է առաջ գալիս որ կամ խմբագրի
համար մի տեսակ կիրք է դառնել
«Արարատեան ընկերութեան» գոր-
ծը կամ թէ նա ձգտում է փոշի
փչել տաճկահայերի աչքին, ցոյց
տալով իր ամենակարող սլոխ ու
սահայոց պարբերական տպագրու-
թեան ապարկիզում... Մինչդեռ
որչաի պատու դատողութիւններ
են այդ ամենը, կարելի է տեսնել
հետեւեալ համարում:

Գր. Կիլիգոսեան

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՄՈՍԿՎԱՅԻՆ

10 սուրբիկ

Այս օրերս դուրս եկաւ «Критическое Обоз-
рение» կրասնայ օրագրի VII համարը, որի մէջ
գրուած է մեր ազգագրութիւնը մեր զինական
հայրենակից պ. Կմիր յորտաւոր ֆրասիայի Կր-
նատ Բենտի դէմ: «Несколько словъ въ за-
щиту неприятелиагои Фридриха Ренанаго по-
литическои новоготеритой Аполотин Аристид»
(Մի քանի խօսք ի պաշտպանութիւն Արիստիդի
նորագիւտ ֆատագրութեան, որ կրնաւ Բենտի)

*) Սա նոր օրագիր և հրատարակւած է Մոսկ-
վայի համալսարանի երկու պրոֆեսորներ խմբա-
գրութեամբ: Սա արժանատիութիւնը այն է, որ
կարծ միջոցում տեղեկութիւն է տալիս բոլոր ու-
սումնական և գրականական շարադրութիւնների
մասին, որոնք լայն են տեսնում թէ իրաւաստա-
նում և թէ Արեւմտ. Եւրոպայում: Այդ տեղեկու-
թեանց հետ միասին նա մանրամասն քննում է
այդ գրուածները: Որոգրին աշխատանքում են
մեծ քանակութիւն պրոֆեսորներ: Առաջարկում ենք
մեր քաղաքական և ուսումնականների ուշա-
դրութեանը:

կեղծ է համարում)։—Երկրորդ տարում, երբ որ
բրիտանեթիւնը ձեռնված է տանվում էր բա-
րաւոր կրտապատիւնան ներդրումների տակ,
դուրս եկան քրիստոնեաների միջից մի քանի ան-
վերս անձինք և սխան ուսումնական գրուածնե-
րով պաշտպանի քրիստոնեական ուսումը կա-
պաշտ իշխանների և կայսրների առաջ: Քրիստո-
նեական այդպիսի ֆատագրութիւնը մէկն էր և
Արիստիդի փիլիսոփայ Արիստիդի առ, որ մի
հրաշալի պաշտպանողական ճառ գրեց և ներկա-
յացրեց Արիստոս կայսր: Այդ իրողութիւնը
փրկում են իրանց գրուածներում Եւսեբիոս կե-
սարային և Երեմիոսը (երկուսն էլ IV դարում),
Բայց այդ ճառից յաճական ընթացիկ կարելի էր
1878 թ. Վիեննական փառապետներին յայտնում
է գտնել հայոց թարգմիչը *), որ թարգմանում է
Արիստիդի իշխնալ ճառից—որեմն յաճախեցից,
և իւրեւն յայտնում անշուշտ մեր սակցարու աշ-
խատութիւն պէտք է լինի: Կրանք իսկուր թարգ-
մանում են այդ ճառը լատիներէն և հայերէնի
հետ միասին հրատարակելով նուիրում են Արիս-
տի աղբյուրիստական ակաւաւոր իրաւանքին:

Այնպիսի տարից փրկում է Եւսեբիոս Բիւնար
տպագրութիւնը «L'Eglise Chretienne» (Քրիստո-
նեական Եկեղեցին) գրքում, յառաջանալով ին-
մէջ ինչում է և փնտիկանների հրատարակած
Արիստիդի ճառի մասին: Կա այդ ճառը ա-
նտանում տ ա փ ա կ շարագրութիւն (une com-
position plate) և չէ հաւատում, որ երկրորդ գա-
րում ապառ Արիստիդի կարողանալ խոսել
«Երեւոյթութեան», «Երկր Աստուծոյ» և «Մարիամ
Աստուածածնի» վրա—այնպիսի գաղափարներ
մասին, որոնք նրա կարծեմով դեռ անյայտ էին
այն դարում: Կա միայնամանից հիշում է հայոց
թարգմիչը նրան կեղծ անուանելով: Պ. Կմիր իր
իշխնալ յայտնում առաջ է բերում նախ Եւսե-
բիոսի և Երեմիոսի վկայութիւնները Արիստիդի
ճառի իսկութեան մասին, յետոյ ապացուցանում
է, որ եթէ Ս. Գրարում Յելիոսը և Բուստիոսը
կարող էին իմանալ ու գրել «Ջոր Աստուծոյ»,
«Պրիկ Աստուծոյ» և «Ջորիս» վրա—այ. Բիւնար
սրան հակառակ չէ) ինչու չէր կարող էր ու նորի
իմանալ և Արիստիդի Արիստիդի նկատում է,
որ Արիստիդի ճառի մէջ չը կայ գործածված
«Երեւոյթութիւն» օրում, ապա ուրեմն և գտն
մէջ է բերում դրան պ. Բիւնար իրր փաստ:
«Այնպիսի օր «Ջորիս» լրագրում կարողացիւր
որ փաթեկում մի ֆրասիայի գտնել և Արիստի-
դի պաշտպանութեան ճառի յո շ ա կ ա ն
բ ա ղ ի թ է, որ բառ առ բառ նման է հայոց
նորագրին: Հապ, տեսնելը հիմա ինչ կասէ պ.
Բիւնարը:

Մի քանի խօսք է թիֆլիսի հայադատական ժո-
ղովի մասին:—Այնպիսի մի քանի հայադատա-
կան ընկերութիւն (Археологич. Общество) հա-
տարակից մի տեսակով «Протоколы трех засе-
даний Тифлисского предварительн. комитета»
որ ակնի են ունեցել անցելով 1879 թ. հոկտեմ,
և նոյնի, ամբներին մէջ 1881 թ. թիֆլիսում
լինելու հնագիտական ժողովի վերաբերութեան
(Археологич. съезд). Կա շատ ուրախալի երե-
ւոյթ է, Կովկասը իր անցելու լեռներով և բազ-
մատեան ազգաբնակչութիւններով—Արիստիդի
իր պատմական հետիւններով շատ հետաքրքա-
րակ ինքիւնը կարող են արտաբերել հնագիտու-
թեանը:

Այնպիսի տեսակից երկում է, որ այդ նախա-
պարտական կովկասի մէջ պ. Երեմիոսը մի
յուրաքանչիւ կարգացել է հայադատական հնագիտական
միջառականների մասին: Այստեղ արժանի է
ուշադրութեան այն կէտը, որտեղ պ. Երեմիոսը
հայտնում է, թէ 1878 թ. նա գտել է Կովկասի
իշխնալ մասի մի երեւոյթ վրա՝ Ս. Մարիամ մատուռի ա-
ռաջ հայոց Առաջին զինուոր անդրին արդ-
րից (60000) ձուլած 1/4 արշ, բարձրութեան
և Արալ է գլ պատկերը: Զարմանալի է, ինչու
պարտեղ մինչև այսօր ոչինչ չէր հրատարակում:

*) Սա թարգմանութիւնը լայն ընծայեց պ. Կ-
միր ուսումնական լեռնով, Մոսկվայում 1879 թ.:

այդ երեկից դուրս մասին, ինչու չէր ուղարկում
այդ արձանները լուսանկարներ մի պատկերա-
զարդ օրագրի տպագրութիւն: Մենք կարծում ենք,
որ նոյն ժամ Մոսկվայում հրատարակվող պատ-
կերազարդ օրագրու հայադատական խմբագրութիւնը
ուրախութեամբ կը տպեր, եթէ ուղարկելին նրան
իշխնալ պատկերները, ինչն պ. Երեմիոսը ևս հա-
մարում է, որ այդ հնագիտական ցիւղում մեծ ին-
տերես ունի ոչ միայն հայոց, այլ և օտարազգի
ուսումնականների և հնագիտական համար, մասա-
նակ որ նրա անեղմ մեծ վնէ էր բացել մի
քանի տարի առաջ ուսումնականների մէջ Արա-
լի վերաբերութեամբ:—Արեւելայէն եթէ պատ-
կերների տպագրութիւնը անհնար է գտնել պ. Ե-
րեմիոսը բարեհաճել մեր պարբերական թիֆլիսի
մէջ հրատարակել իշխնալ արձանները միասնա-
մանալ կարող են, որ վերադառնալ յորտաւորում
պատուելի ներկանք ամենին չէ յիշում ինչից
է արդեւոր երկում, որ այդ արձանները անապա-
ճառ Առաջինին և Արալից են. գրված է ար-
դեւոր դրանց վրա, կայ մի ուրիշ նշան—թէ նա
միայն այդպէս ենթադրում է: Շատ ջանալի կը
լինէր օրով առաջ հնչել և մանրամասն տեղեկու-
թիւն ունենալ հայոց պատմիչի այդ երկու նշա-
նաւոր ներկայացուցիչների մասին, որ կարող էր
մեծ լայն ձգել մեր աննշան և միմիկ զիջարանու-
թեան վրա:

ՆԱՄԱԿ ԳՈՐԾԱՅԻՆ

Ապրիլի 15

Մշակին անցող համարներից մէկում տպուած
էր Նամակ Գլուխից «Երեւոյթութեան» տպագրու-
թեամբ տեղական դպրոցի հոգաբարձութեան գտն-
ապահի վերաբերմամբ: Բրովիտեան այն նամակը,
գրուած լինելով կայսրին և Կրեմլին բաւականաց-
նելու դիմամբ, հետի է ճանաչանութիւնը, ուստի
ճանաչանութիւնը վերաբնակչութեան համար հարկ հա-
մարեցալ մի-երկու խօսք անել Գլուխից հայոց
դպրոցի բացման օրից (1871 թից) մինչև այսօր
նորան վերաբերելով համարեցիք իմանալ ծանօթ
անձները մինչ ևս եմ: Նորա մայր դուստրը միտ
պահել է անկուրստ և չանցրել է հարկերի ոչ պա-
կաս 100% գանձապահ Տեր-Աղայանից: Այս կա-
կէ է ստուգել հոգաբարձութեան ժապարակով
մատենանքից, որտեղ կան և այժմ իսկ, եւ դի-
տեմ հաստատ, որ պարտի գեղ. կենդանութեան
մասնակ զորացական գումարներից մի քանի
հարկերը, գուցէ և հազար ոսկին տուած են ե-
լի տուելով այս կամ այն տարուան, բայց
այլ եւ յետ չեն տարուել, իսկ գանձապահը
լորել է կորուստը իր սեպիականութիւնից:
Ինչ որ վերաբերում է նրան թէ՛ մի տղա-
բարձու ցանկացել է դպրոցի գումարներից փոխ
անուշով պարտով, դրաներով, այդ էլ անկեղծ չէ
լինում է, Արիստեան նախ դիտար թէ կարելի լի-
նի այն հոգաբարձութիւնը դպրոցական ամենանշիւն
գումար անգամ հաստատ, մանաւանդ որ դրա
դիմուտ, ապա տուել է լուրի, յայտնի է և երկրորդ
դիմաւոր ցանկացել են միայն պ. գանձապահի սրտին
դիպել: Վերադառնալ... և ուրիշ ոչինչ, և այդ խա-
րական է, հասարակութեան համար ցանկեղ, հոյա-
բարձ արխանաբարձ վարձը, օգուտը միտ վերա-
բարձ է լինում: Իմ խօսքերը պ. գանձապահին
պաշտպանելու համար թիկնալ փաստերի կարծու
չին, բայց եւ փաստեր էլ կը բերեմ այստեղ: ա.
դպրոցի եկից և մեծի մասնակները Միւսում են, բ.
գործողի եկից և մեծի մասնակները Միւսում են, բ.
տեղեկութիւնը արձանական բանիւր տուելով չանց-
նելու դպրոցի անուան, և մնացելով զանազան
լուստով կը գցուի նոյն բանիւր, և գ. ճանաչու-
թեանով կը կարողանալ իմանալորական բարձրութիւն
է գումարը բանի ուղարկելուն:

Պ. Գլուխից կամ նրա նմանները կարող են
ինձ անել թէ՛ բանիւր տուելով դպրոցը չի կաւա-
կարել, և այս կրտապահ է, բայց դրա դէմ կա-